

Oponentský posudek

Tereza Kurečková: *Proměny pohádky. Ideologie a lidové prvky v české filmové pohádce 50. let.*
Bakalářská práce, Katedra filmových studií FF UK, Praha 2012, 46 s.

Tereza Kurečková sáhla ve své bakalářské práci po tématu, které ji zjevně něčím provokuje. Z českých filmových pohádek padesátých let čouhá dobová, tj. komunistická ideologie na všechny strany, a nikomu to přitom nevadí. Diváci všech generací na ně radostně koukají dál, všechny si je pravidelně každé vánoce zopakují a politický moralista je zmaten. Rád by zaútočil, jenomže neví jak. (A ještě ke všemu má ty pohádky v skrytu duše rád taky, takže opravdu překerní situace.) Takže kudy na padesátoletní filmovou pohádku?

Autorka se rozhodla zaútočit na komunistický režim obviněním z propagandistické politizace z principu nepolitického žánru. Činí tak přímočaře a schematicky, jak se na pohádkový žánr sluší a patří. Nikoliv ovšem už na žánr odborné reflexe pohádky. To jsme někde úplně jinde a tady také začínají konceptuální problémy celého textu. Autorka vychází z apriorní teze, nad kterou se ani nezamyslela, že pohádka je apolitický žánr (s. 6). Rozumím spontánní samozřejmosti tohoto předpokladu, neboť jsme všichni tento žánr vstřebávali v dětském věku politikou netknuti, ale o čem je obrovské množství pohádek? O státu a vládnutí. Jistěže taky o lásce a nenávisti, o dobru a zlu, o světě přirozeném a nadpřirozeném, ale rámec tomu všemu až strašlivě často vytváří právě instituce státu – totiž nějaké království a v něm panovník a rádcové, rozuměj státní správa, etc. etc. Žánr pohádky je díky své abstrahovanosti historické i regionální pro politizaci přímo stvořený. Ostatně *Ubu králem* Alfreda Jarryho či *Král Vávra* Milana Uhdeho to jen potvrzují. Ale cožpak politikum klasické Andersenovy pohádky *Císařovy nové šaty* usvědčující nejvyšší hlavu státu z hlupství a dvořany čili státní správu z bezmezného pokrytectví, je menší intenzity? Výrok „Král je nahý“ pochází právě z této pohádky. Shrňme to – vstupní, bezděčně formulovaná teze je chybná. Pohádka je žánr s velkým politickým potenciálem.

Pokročme k ideologii, slovu velmi frekventovanému a autorkou zjevně negativně chápanému. V obecném smyslu je ideologie názorový systém užívaný k politickým cílům, přičemž slovo „politika“ však chápeme v tom nejširším smyslu slova, tedy nejen ve vazbě na nějaký mocenský systém a zápasy v něm probíhající, ale i třeba ve smyslu dlouhodobého strategického směřování jednotlivce i jakkoliv definovaného společenství. Z této perspektivy nahlédnuto není v silách člověka žít mimo ideologii. Představovat si, že už jsme dnes od jakékoliv ideologie osvobozeni, že už se nás ideologie netýká, je opravdu velmi iluzorní. Snad bude snesitelně nekorektní, připomenu-li v této souvislosti jen jako příměr tuším že Kiplingův výrok o ženách: Ženy, které nejsou marnivé na svou parádu, jsou marnivé na to, že nejsou marnivé na svou parádu. (Nebo to byl Twain?)

Takže jsme se dobrali toho, že pohádka jako žánr potenciál k politickému použití má a že přítomnost ideologie v takovém použití je nejen nepřekvapivá, ale esenciálně nevyhnutelná. Jenomže pořad je nad těmi pohádkami to „něco“, co se autorka snaží tušeně uchopit a s čím si tak trochu nevíme rady. Totiž jaktože tyto pohádky nesporně plně komunistické propagandy divácky pořád fungují, přestože o zločinech komunismu už víme kdeco? Není to vlastně amorální, že se na ně se zalíbením podíváme i dnes? A to je otázka, za

kteřou se autorka nevydala, protože ji cele pohltila zavádějící varieta této otázky – propagandistické zneužití žánru.

S výrazem „zneužití žánru“ mám problém. Obsahuje v sobě totiž tezi o existenci závazné, v konečné instanci mravní normy ve vztahu k jednotlivým žánrům. Nic takového ale zcela určitě neexistuje, i navrhuji – nemluvme o „zneužívání“, jakkoliv to zní atraktivně a dramaticky, mluvíme třeba o „mutaci“ žánru; to je pojem, který daleko lépe vystihuje různé i uměle vyvolané vývojové peripetie daného žánru. Řízená dramaturgie státního filmu v pounorových letech skutečně takovéto zmutované žánry generovala, jak upozornil již Jaroslav Boček – z veselohry se stala veseloherní agitka, z detektivky špionážní drama apod. Jenomže pohádka zůstala navzdory všem propagandistickým snahám pořád pohádkou a tu je namísto tázat se, jak je to možné, kde se ta odolnost bere. Odpověď je jistě třeba hledat v žánru samotném, ale můžeme se vydat i cestou dramaturgickou. Při výběru správného typu pohádky, tj. pohádky kombinující mravoličnost se sociální perspektivou, nemuseli tvůrci při vyhovování komunistické propagandě dělat s tímto žánrem vlastně vůbec nic. Komunistické hnutí vycházelo ze sociálních utopií ranně kapitalistické éry, lidové pohádky, k jejichž sběratelům patřili v téže etapě bratři Grimmové, Andersen, u nás Erben či Němcová, obsahovaly snění chudých lidí o lepší budoucnosti zahrnující hmotné zaopatření, spravedlivý řád, bezpečí a osobní štěstí. Oba tyto světy jsou si až pozoruhodně blízké. Ale je tu potřeba právě ten správný výběr, protože typová škála pohádek je nesmírně široká a najdou se v ní i takové, které by byly zcela neprůchodné. Z vydání Erbenových pohádek se kupříkladu v poválečném období zcela vytratily pohádky s biblickými postavami a Ježíšem v čele (jejich pounorovou variantou mimochodem byly pohádky o Gottwaldovi). Tolik rámcově a nyní konkrétně, i když třeba na přeskáčku.

Padesátá léta označuje autorka za pohádkově neplodnější období, nejsem o tom přesvědčen, ale hlavně je to neprokazatelné tvrzení – důležitější je otázka funkce pohádky v dramaturgickém spektru státního filmu. Také se tu mluví o padesátých letech, jako by šlo o nějaké vývojově homogenní období, ale to byla etapa obrovsky proměnlivá, a když zvážíme tuto okolnost, můžeme směle označit *Princeznu se zlatou hvězdou* z roku 1959 za film silně retardační a koncepčně primitivní, který jen zapomněl vzniknout o nějakých osm devět let dříve. Také je tu pro mě nesrozumitelný výrok, že v padesátých letech vzniklo 12 filmových pohádek, z nichž 9 bylo určeno pro veřejnou distribuci (s. 18). Pohádek vzniklo víc a pro distribuci byly určeny všechny. Bylo by stálo za to vzít nějakým způsobem v potaz i oblast animovaného filmu, koneckonců Trnka natočil v roce 1950 podle Němcové *Bajaju*. Nechat celé toto pole bez jediného slova komentáře stranou mi přijde svízelné.

Občas z textu na člověka vyskočí nedomyšlené formulace jako „naivní útvar“ u *Obušku, z pytle ven!* místo „naivistický“ (s. 11), „efektivní zlo“ (s. 15), „veselá lidová poetika pro děti“ (s. 27) místo „poezie“ apod.

Škoda že se autorka nepustila do rekonstrukce dobových diskusí o pohádkovém žánru, které zmiňuje (s. 29), a nedala tehdejším soudům zaznít, musí tam být přímo klenoty.

Velmi jsem se ošival při zkratkovitých dourčujících interpretacích typu „socialisticky uvědomělý král“ (s. 34) nebo když je řeč o čertech jako nepřátelích socialismu s linkem na fašismus. To už se pomalu tísníme na téže bérce se Zdeňkem Nejedlým, který podobně hrubozrnným způsobem nakládal s historickými tradicemi („Komunismus Jana Žižky je zajisté daleko bližší českému národu než fašismus císaře Zikmunda.“).

Hovoří se tu o jakémisi vládním nařízení z dubna 1948. Jde o dubnové usnesení ÚV KSČ z roku 1950, nebo o opravdu o nějaké jiné?

Připomínek jsem tedy nakupil mnoho, ale budiž zároveň řečeno, že Tereza Kurečková projevila schopnost prolnout reflexi filmové pohádky s literárněvědnou interpretací a že přistoupila k členění celého tématu s nemalou koncepčností. Délka tohoto posudku koneckonců dosvědčuje, že jde o práci provokující k přemýšlení. Nicméně autorka požadavky kladené na bakalářskou práci rozhodně naplnila – doporučuji práci k přijetí a navrhuji známku *velmi dobře*.

V Praze 25. 6. 2012

doc. PhDr. Ivan Klimeš